Rainer Maria

RILKE

Die Sonette an
Orpheus

Sonetit Orfeukselle

TAI-teos

Sonetit Orfeukselle

Rainer Maria

RILKE

Die Sonette an Orpheus

Sonetit Orfeukselle

Suomentanut ja toimittanut

Liisa Enwald

***TAI*-teos** HELSINKI

Die Sonette an Orpheus. Geschrieben als ein Grab-Mal
für Wera Ouckama Knoop. Insel Verlag 1923.

TAI-teoksen Rilke-sarjassa
on Liisa Enwaldin suomentamana aiemmin ilmestynyt

- *Kirjeitä nuorelle runoilijalle,* 1993
- *Hiljainen taiteen sisin. Kirjeitä vuosilta 1900–1926,* 1997
- *Marian elämä. Das Marien-Leben,* 1998

Näköispainos ntamo 2012
ISBN 978-952-215-220-6
Valmistaja:
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

www.ntamo.net

© Liisa Enwald, Esko Karppanen, *TAI*-teos 2003
Suomentamista on tukenut Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskus FILI
Sivunvalmistus, kansi ja valokuva Eeva Niiranen

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 2003

Sisällys

Liisa Enwald: ”Puhtaaseen yhteyteen”.
Suomentajan alkusana *7*

Die Sonette an Orpheus *12*

Sonetit Orfeukselle *13*

Erster Teil *14*

Ensimmäinen osa *15*

Zweiter Teil *70*

Toinen osa *71*

Esko Karppanen: ”Sinusta, kallis, aina kirjoitan.”
Perspektiivejä sonettitraditioon *127*

Zu Rilkes Sonetten an Orpheus *132*

"PUHTAASEEN YHTEYTEEN"

Suomentajan alkusana

"Pieni ruosteenpunainen purje"

Helmikuussa 1922 Rilke koki, kuten hän kirjeessään sanoo, "hengen myrskyn". Sitä edelsi kymmenen vuoden vaikeneminen. Sitten myrsky puhalsi käyntiin enimmät Duinon elegioista ja kokoelman *Die Sonette an Orpheus.* Sekä sitä että elegioita pidetään Rilken pääteoksina.

Sonettiteoksen ensimmäinen osa ryöppysi esiin kolmessa päivässä, 2.– 5. helmikuuta. Saman kuun 23:ntena koko käsikirjoitus oli valmiina. Elegioiden "suuri valkoinen purje" veti muassaan sonettien "pientä ruosteenpunaista" (Rilken kirje 13.11.1925). Donald A. Prater kertoo Rilke-elämäkerrassaan (1986), että runoilija esitteli elegiat ja sonetit kustantajalleen niiden syntymävuoden kesäkuussa. Rilke luki ne ääneen kirjoituspulpettinsa ääressä Muzot'ssa. Kustantaja kuvaa hetkeä korkeaksi ja autuudentäyteiseksi; Rilken kasvot loistivat. Ensi kommentti soneteista oli, että oli syntynyt aivan uusi Rilke, apollonista rauhaa ja riemua säteilevä.

Loppukesällä 1922 Insel Verlag otti painaakseen kuusi sonettia ensimmäisestä osasta ja toisesta Rilkelle itselleen läheisimmät (XII ja XIII – jälkimmäinen lienee kiinnostanut myös kaikkein eniten tutkijoita.) Seuraavan vuoden maaliskuussa painettiin koko

sonettiteos, pari kuukautta ennen elegioita. Kun sonettien ilmestymisvuodeksi mainitaan joissain hakuteoksissa 1922 ja joissain 1923, molemmat ovat oikeassa. Nyttemmin sonettiteoksesta on useita painoksia niin saksaa puhuvissa maissa kuin käännöksinä eri puolilla Eurooppaa. Omien suomennosteni lähteenä on ollut Manesse Verlagin yhteisjulkaisu *Duineser Elegien, Die Sonette an Orpheus,* 1951. Teoksessa on Insel Verlagin edustajan ja Rilken kirjekumppanin Katharina Kippenbergin perusteellinen jälkisana, jossa annetuista taustatiedoista on ollut apua käännöstyössä.

Kuuluisassa Hulewicz-kirjeessään (1925) Rilke kummeksuu sitä, etteivät elegiain tulkitsijat aina tunne sonetteja, vaikka elämän ja kuoleman rajaton ykseys on teemana molemmissa. Elegioita hallitsee enkeli, olemisen täydellistymä, suuri metafyysinen elementti. Sonetteja hallitsee Orfeus, myyttihahmo jonka tunnemme Kreikan jumaltarustosta. Jos enkeli on meille liian etäinen, Orfeus tulee lähelle, koskettaa elämäämme.

Yhdeksättä elegiaa voi pitää johdantona sonettien *maata (Erde)* ja *ylistämistä (Rühmung)* korostaviin teemoihin. *Sanottavan* aika on täällä, tämänpuoleisessa, maisessa. Ja tästä *sanomisesta, ylistyksestä,* antaa orfinen laulu myyttisen esimerkin. Kaikki sonetit eivät puhu suoraan Orfeuksesta, vaan maisesta runsaudesta: kukista, hedelmistä ja puutarhoista, lähteestä jonka liike tuonelassakin on elämää, niin ettei rajaa tämän- ja tuonpuoleisen välillä lopulta ole.

Orfeus ja Wera

Orfeuksen soitto on suruista tehty: Euridike on kuollut. Siitä myytin episodista, jossa Orfeus käy Manalassa kutsumassa rakastettuaan takaisin ja epäonnistuu, Rilken sonetit eivät kerro – toisin kuin hänen aiemmin julkaistu runonsa "Orfeus, Eurydike ja Hermes", jonka Aila Meriluoto on suomentanut. Taustamerkityksenä kajastelee soneteissa kuitenkin tämä em. runon

kohta: ”-- *hänet* – nähdä vois./ Niin-rakastetun, että muuan lyyra/ itkijänaiset itkullansa voitti,/ niin että uuden maailman loi itku,/ maailman, jossa oli metsät, tiet/ ja laaksot, virrat, niityt, eläimet --.” Sonetit alkavat kuvauksella lumolaulusta, joka kasvattaa kuuloon puun ja hiljentää metsän eläimet samaan taikapiiriin kuin ihmisetkin. Kaaos rauhoittuu, kaiken muuttumisesta syntyy apolloninen lepo. Orfeus voi puhdistaa meidän ristiriitojamme. Silti ne jäävät olemaan: lasi pirstoutuu säveleksi. Ja säröt kuuluvat siihen ”puhtaaseen yhteyteen”, josta Rilken filosofia puhuu.

Orfeuksella on sisarhahmo, joka mainitaan nimeltä alkuteoksen alaotsikossa: Sonetit ovat ”hautamuistomerkki” Wera Ouckama Knoopille, nuorena kuolleelle tanssijattarelle, jolta sairaus ensin salpasi tanssimisen, mutta ei luomisvoimaa: tyttö ehti siirtyä musiikin ja kuvataiteen pariin. Näin hän ”lauloi”, ”kiitti kaikesta huolimatta”. Ne sonetit, jotka liittyvät suorimmin Weraan, luovat kokoelmaan peilisymmetrian. Selvimmin se näkyy sonettiteoksen ensimmäisessä osassa. Sen avaus- ja päätösruno puhuvat suoraan Orfeuksesta, toinen ja toiseksi viimeinen viittaavat Weraan.

Orfeus-laulu on alkuun avoimesti esillä, mutta pukeutuu sitten ”maallisiin” motiiveihin, joissa yleensä hehkuu kevät ja kesä. Taivas on aurinkoinen tai tähtinen. Tähtisikermä on jo elegioissa rilkeläisen olemisen ja ”puhtaan yhteyden” tärkeä symboloija. Muutos, jota elämme jatkuvasti, on perimmältään ykseyttä.

Toisenlaisesta muutoksesta on kyse silloin, kun meidän ”häilyvä pyrkimyksemme” maailmanhallintaan johtaa yhä uusien laitteiden kehittelyyn. Nykylukijaa voi huvittaa se, millaisin ilmein sonettien puhuja suhtautuu lentokoneeseen tai radioon. (Voi vain kuvitella, millaista puhetta syntyisi meidän aikamme viestimisvälineistä.) Myös nuo modernin ajan outoudet voidaan alistaa Orfeuksen laulumahdin puhdistavaan valtaan.

Soneteissa yleinen apostrofi voi joskus hämmentää: kenelle sanat osoitetaan? Osa kohdistuu suoraan Orfeukseen, osa taas

inhimillisiin kuulijoihin, joskus "Weraankin". Orfeus on ihmisen malli, samastumiskohde ja syvin sisin. Vastakohtia silloittaessaan hän avaa tien, paitsi taiteen syntyyn, myös paradoksin olemukseen.

Sonettimuoto ja suomentaminen

Sonettimuotoa Rilke käytti jo keskikautenaan, esim. *Neue Gedichte* -teoksissa. Orfeus-sonetteja on sanottu modernin ajan metrisen runon huippuihin kuuluviksi. Rilke noudattaa klassista säkeistökaavaa: kaksi nelisäettä ja kaksi kolmisäettä. Riimit varioituvat eniten kolmisäkeissä: perusmuodosta cdc, ede on lukuisia poikkeamia (cdd cdd, cdc dee, cdd ece jne.). Muutos on suuren ykseyden sisällä, rilkeläisessä sonettimuodossakin. Aaro Hellaakoski kiittää *Kuuntelua*-esseekokoelmassaan (WSOY 1950) Rilkeä siitä, miten "miten ilmavaksi hän on kyennyt hengittämään niinkin ikävän perinnäismuodon kuin sonetin".

Sonettimuodon ikävyydestä voidaan olla monta mieltä, mutta totta on, kuten Katharina Kippenberg sanoo sonettikokoelman jälkisanoissa, että Rilken riimi- ja rytmirakenteiden muuntelu kuvastaa kulloisenkin runon motiiveja. Muoto ei ole koskaan kuollutta kaavaa. Kesken samankin sonetin metrum voi vaihtua nousevasta laskevaan, tai säe lyhetä arvaamatta. Niukimmillaan säe on kaksinousuista trokeeta tai jambia, penta- ja heksametria on paljon, pisimmät säkeet ovat seitsenpolvista daktyylia. Kesuurat, säkeen- ja säkeistönylitykset ovat merkitseviä luodessaan käänteitä tai sisällöllisiä sidoksia.

Musiikki on soneteissa läsnä monella tapaa. Ne puhuvat musiikista (lyyrasta, laulusta), symboloivat sitä Orfeus-hahmollaan – ja ovat muodoltaan musiikkia. Niiden soinnille vapaarytminen käännös ei tekisi oikeutta. Olen pyrkinyt akustisesti uskolliseen käännökseen, mutta aivan aina se ei ole mahdollinen. Daktyyli suomeksi

Rainer Maria

RILKE

Rilken (1875–1926) *Sonetit Orfeukselle* kuuluvat 1900-luvun alun mitallisen runouden mestarisaavutuksiin. Niissä ja *Duinon elegioissa* – molemmat ilmestyivät 1923 – kiteytyy Rilken lyyrisen filosofian ydin. Orfeus, antiikin myyttihahmo, on näiden lähes kuudenkymmenen sonetin keskussymbolina. Olemisen, kuoleman, ristiriitojen ja yhteyden pohtimista kuvittavat mm. puut, kukat, hedelmät, peilit ja ruukut. Orfeus-maailmassa saa teknistyneen ajan ihminen levätä ja kuunnella syvintään. Rilken omien sanojen mukaan soneteissa mennään sanottavan ja sanomattoman rajoille.

Liisa Enwald, joka on aiemmin suomentanut kolme Rilken teosta, on kääntänyt sonetit runomitalla. Teoksessa ovat myös saksankieliset alkutekstit sekä Esko Karppasen essee sonetti-traditiosta.

Kansi: Eeva Niiranen

9 789522 152206